

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1909

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԳԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ — ՊՆՏՄԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ՝ ՊՏԱԿԵՐԱԶԱՐԻ ԱՄՈՍՓԵՐԹ

ԱՆ ԱՆ Ք Է

Ա.

Փաւստոս ժամանակագիրը փառանձեմի համար կը գրէ թէ գեղեցիկ էր:

Ինչ կը զգար փաւստոս գեղեցիկ ըսեալով:

Կը մտածէր անդամներու համեմատութիւն մը որ ուշադրութիւն կը գրաւէր. հոգիի արտայայտութիւն մը որ վայելք կու տար. զօրութիւն մը որ կը ստեղծէր ու կ'ոչընչացնէր, կ'ընկճէր ու կ'ազաւտէր, առիթ մը սիրոյ և ատելութեան, հակասութիւն մը, անդժուած մը, դժոխքն ու արքայութիւնը միանգամայն:

Կ'ըմբռնէր ինչպէս Ռուսկին մը, կը զգար ինչպէս Շեքսպիր մը:

Ժամանակագիրը կ'աւելցնէ որ շատ գեղեցիկ էր. իր գեղեցիկութեան տեսակը յայտնող ոչ մէկ մանրամասնութեան նշկարագիրը կու տայ: Արդեօք փառանձեմ իր վրայ բացարձակ գեղեցիկին ազդեցութիւնը ըրած էր: Գուշակել կը թողու միայն որ մարմնով սպիտակ էր:

Փառանձեմի հայրը անծանօթ մը չէ ժամանակագրին. գիտէ որ անոր անունը Ան-

դոկ է. և իբր բացայայտիչ այս անուն կը գրէ՝ Սիւնեաց նահապետին նախարար, ներէն մէկը: Նահապետին մէջ Փաւստոս աւելի բարձր բան մը ըմբռնած է. ամբողջ նահանգի մը՝ օրինակի համար, Սիւնեաց նահանգին տէրը: Նախարարի մէջ հոս աւելի նուազ բան մը ըմբռնած է, գաւառի մը՝ օրինակի համար, Սիւնեաց նահանգին մէկ գաւառի իշխանը:

Եթէ ժամանակագրին ընթերցումը ճիշդ է, Անդոկ Սիւնեաց նահանգին մէկ գաւառին իշխանն էր, եթէ ընդհակառակն՝ քիչ մը փոփոխուած է, Անդոկ Սիւնեաց նահապետն էր: Երկու դէպքին մէջ ալ փառանձեմի հայրը սովորական մէկը չէր:

Ժառանգաբար ստացեր էր Անդոկ իր իշխանութիւնը թէ իր անձնական ճիգերով: Եթէ ժառանգելով ընդունած էր, ինչ որ հաւանական կ'երեւի, պէտք է իրեն իբր նախահաւ դնել մէկը՝ բարձրաքանդակ առաքինութիւններով, որ կրցեր է իր շրջապատէն վեր բարձրանալ ու միաներուն վրայ տիրել: Կատարելութիւնները անոր մարմնոյն, բազկին, լեզուին թէ խելքին մէջ յայտնուած էին: Անդոկի նախահաւը գեղեցիկ էր, ուժով էր, ճարտարախօս էր, զիւսանգէտ մըն էր, թէ

ասոնցմէ մէկ երկուքը կամ բոլորը միանալով զամայն ունէր: Միակ ճիշդն այս է որ արտաքոյ կարգի ձերքեր ունեցեր է, զորս իր դիրքին հետ կտակած է իր յաջորդներուն, որոնք կրցեր են զանոնք չկորսնցնել բոլորովին: Անդոկի մէջ ուրեմն իր դիրքն ու ձիրքերը դիզուած առհասուածին մը կը նկատուին, եթէ ժառանգ մըն էր իր իշխանութեան:

Իր ասոնականութիւնը իրմէ կը սկսէր. մտածելու կերպը իր փոփոխի: Անդոկ այն ատեն զգարուն մըն է որ կը բացուի և կ'ունճանայ: Ո՛րք և ի՞նչպէս առաքինութիւնը յայտնուած էր իր մէջ. մարմնին, բազկին, լեզուին թէ ուղեղին: Առաջին հարցման ժամանակագիրը գուշակել կը թողու թէ Անդոկ տքնող միտք մըն էր: Երկրորդ հարցման իբր պատասխան ոչինչ չարժեք կարծել. անհասանելի է ինչպէս բոլոր սկզբնաւորութիւնները, եթէ չուզուի յոռի շրջան մ'ընել:

Անդոկ ի՞նչ տեսակ ամուսնութիւն մը կնքած է: Իբրո՞յ ամուսնութիւն մը ըրած է թէ շահու: Իր կինը նախարարի մը աղջիկն էր թէ ժողովրդեան զաւակ մը: Զայն ընտրած էր որպէս զի զօրաւոր բարեկամ մը ունենայ թէ որովհետեւ անոր մէջ յանձնցի՜շ ձիրքեր նշմարած էր: Եթէ իր կինը ժողովրդեան աղջիկ մըն էր, վրան առնուածն առաքինութեան տեսակ մը պէտք է կարծել, մարմնոյ գեղեցկութիւնը, օրինակի համար: Ընդհակառակն եթէ նախարարի մը աղջիկն էր, կրնար գեղեցկութենէ զուրկ և միանգամայն ըզգեստաւորեալ ըլլալ:

Ժամանակագիրը Փառանձեմի մօր առնուր չէ նշանակած. վիպասանի ազատութեամբս ես անոր անուն մը կը ստեղծեմ ու կը կանչեմ Վարազդուխտ:

Փառանձեմ Անդոկի ու Վարազդուխտի անդրանիկն էր, երկրորդն էր թէ էն պզտիկը: Եթէ աղջիկն է, կրնանք զինք նկատել բացուող ու բորբոքող սիրոյ մը պտուղը: Եթէ վերջինիկն է իր վրայ պիտի փայլի շիջանող սիրոյ մը վերջին կայծը, որ նոյն հմայքն ունի ինչ որ լոյսը առկայծող պա-

տրոյգի մը կամ մոնող արեգակի մը: Եթէ ոչ մէկն է և ոչ միւսը՝ իր մէջ կրնայ նկատուիլ վարժութիւն դարձած սիրոյ մը կանոնաւորութիւնը որ ցրտանալու վրայ է, և կամ պիտի այլալի: Բայց ժամանակագիրը Փառանձեմի ոչ մէկ եղբայր կամ քոյր չյիշէր. արդեօք երբէք ասոնցմէ ունեցած չէ՞. արդեօք իր փայլին մէջ առնոց նուազած են. արդեօք Փառանձեմի և իրենց մէջ դիրքերու տարբերութենէն յառաջ եկած ևնազին անշրպետին պատահաւա, այլ ես վարժուած չէմ զանոնք իրեն հարազատներ նկատել: Փառանձեմ կ'երեւի միայնակ, մէկհատիկ և անբազորոյ ժառանգը Անդոկի ու Վարազդուխտի:

Ասոնցմէ որո՞ն ինք ելած էր աւելի. հօ՛րը թէ մօ՛րը: Զննողները կը համաձայնին հաստատելու թէ էգբըր աւելի իրենց հօրը կ'ելլեն և արունները իրենց մօրը: Փառանձեմ՝ որ միայնակ կ'երեւի, ժառանգած է ամբողջ իր հայրը և մայրը: Առած է մէկուն անդամներու փափկութիւնը և միւսին մտքի զօրութիւնը: Իսկ այրական հոգի մը կանացի մարմնի մը մէջ, չնաշխարհիկ մըն է:

Գեղեցկութենէ դուրս ժամանակագիրը Փառանձեմի համար գրած է թէ էր նաև պարկեշտ: Այս բառը շատ գործածեք եմ, և ուրիշներէ ալ ստէպ լսեք եմ: Բայց հիմայ բան մը չեմ հասկնար երբ, Փառանձեմի դէմքը պայծառ տեսնելու և ցուցնելու համար, կը մտածեմ թէ ի՞նչ ըմբռններ է Փառաստոս այս բառը դրած միջոց, կամ ի՞նչ կը նշանակէ: Մեր ամենէն հեղինակաւոր բառերը Հայկազեանը նայեցայ. խնդրի նիւթ եղող բառին դիմացը նշանակած է՝ հրաժարեալ յաւելորդաց, ժուժկալ, չափաւոր, ողջախոհ, համեստ, և՛ նազելի, պատուական, արգոյ, պատկառելի:

Մէկ բառը տաս տեսակ հասկնալ, չըհասկնալ մը կ'արժէ:

Բառին անդամազննութեան մէջ խորունկացայ. անոր երկու վանկերը բաժնեցի պարկ և եշտ: Վերջին վանկը եղանակաւորող ածանց մը համարեցայ և բուն

պատկերը փնտռեցի պարկին մէջ, Պարկ կը սերէր պարկէն. պարկեշտ Ըսել կ'ուզէ ուրեմն զիւթային, զիւցային և հրեշտակային:

Ո՛վ, ինչպէս մարդու միտքը տկար է. ինչպէս ամէն անգամ խաւարը կը շուռփենք երբ կ'իջնենք լոյսը փնտռել:

Մարդս երէք բան մը որոշ չմտնոնք, բայց երբեմն խորունկ կը զգայ: Ես կը զգամ որ պարկեշտութիւնը Փառանձմի վրայ, թիթեւ մշուշն է բլուրին վրայ, թափանցիկ ցօղն է արձանին վրայ: Փառանձմ իր մաքառած արտեւանունքները շատ վեր չէր առնիր, ինքզինք չէր դիտեր. և ամէնքը զինք կը զլաւէին: Անի նայողներուն ցօղով մը ծածկուած կ'երեւէր. շղարշին թափանցկութեան տակ սպիտակ ձեւեր կը փայլէին որ զամէնքը կը հրապուրէին: Բայց ո՞վ կը համարձակէր մօտենալ ու ցօղը վերցնել. առջեւը դիւմը՝ թէ հրեշտակ մը պիտի մերկանար:

Բ.

Ժամանակագիրը կ'ըսէ թէ Գնէլ կին առաւ իրեն փառանձե ը:

Երկու հոգի որ զիրար կը սիրեն. ասի կենաց իսկութիւնն է. կեանքն է. սէրէն անդին՝ ոչինչն է: Գնէլ ուրեմն մեր վէպին մէջ գլխաւոր խումբը կը կազմէ Փառանձմի հետ: Մէկ կէսը ջանացինք ստուերագրել, մեզի կը մնայ պատկերել միւսը:

Գնէլ Տրգատ իշխանի որդին էր. իսկ իր հայրը Տիրան թագաւորի երկորդ որդին էր. իր մայրը Գնունաց ցեղէն էր. ինչ անուն ունէր իր մայրը. ես զայն կը կոչեմ Խոսրովիդուխտ: Գնէլի մայրենի հաւուն անունն էր հաւասարապէս Գնէլ: Գնէլ մեծ սեպուհ մըն էր. Խոսրովիդուխտ կ'երեւի թէ գլուխ կը բռնէր ու ուղղեցութիւն ունէր Տրգատի վրայ: Իր կամքը յառաջ տարած է ու իր որդւոյն Գնէլ առնուն դրած է: Ինչպէս էր իր ազդեցութիւնը. հարուստ էր, գեղեցիկ էր: Ուրիշ որ-

դի չունէր: Ինչպէս իր հօր անունը Գնէլի վրայ դրած էր: Զայն աւելի իրեն նման գտած էր: Գնէլի մարմինը կանացի փափկութիւնն ունէր: Պատմիչը կը թողու գուշակել թէ մարմնով սպիտակ էր: Մանկութեան միջոց հօրը հետ պատահող կ'երթայ Պոլիս: Հոն կ'ապրի ազնուական միջնորդարտի մը մէջ: Պոլիս Հոռմայեցիները իր հօր գլուխը կը կտրեն: Տարինքը վերջ զինք կը թողուն որ երկիրը դառնայ: Իրեն գանձեր ալ կու տան և հիւպատոսութեան պատիւը: Գնէլ գեղեցիկ էր արդեօք անոր համար Հոռմայեցիք զինք սիրեցին. կամ արիսական հրահանգներու մէջ ճարտար էր. կամ իր հօր սպանողները փոփոխ կ'ուզէին որդին: Գնէլ Հոռմայեցոց համակերելի էր:

Հայաստան դառնալով կը ժառանգէ հայրենի ստացուածքները: Տիրան թագաւոր Արարատի մէջ իր կալուածներէն կը պարգեւէ իրեն: Գնէլ Գնունին իր Շահապիկանի որսարանները կը թողու անոր: Գնէլ շուայօրէն կ'ապրի. իր վայելքներուն մէջ կիրթ ճաշակ կը ցուցնէ: Իր որսարանները անմրցելի են իրենց ճոխ զալարութեամբ, ընդարձակութեամբ, կարգաւորութեամբ ու էրէներով: Արիսական և մարմնամարզական ամէն տեսակ հրահանգներու մէջ ճարտար է: Մեծ նախարարներ կը փութան իրենց զաւակները անոր յանձնել որ իր արուեստին վարժեցնէ:

Արդեօք Տիրան թագաւորը փոփոխութիւն համար գութ ունէր Գնէլի վրայ, որուն հայրը իրեն համար գլխատուեցաւ Պոլիս. Գնէլ գնունի պարզ իր թոճը բլլալուն համար կը թողուր Գնէլի իր որսարանները: Արդեօք նախարարները գիտնալով որ Գնէլ զօրաւոր է, ըսին որ Հոռմայեցիները զանի կը սիրէին, անոր համար իրեն կը մօտենային, թէ վրան առաքինութիւններ կը նշմարէին, մարմնոյն կամ մտքին մէջ յայտնուած: Արդեօք Գնէլ անմիտ գեղի մըն էր որ իր հարստութիւնը կը վատնէր, թէ Հոռմայեցոց վրայ վստահ, կը ձկուէր զօրաւոր երեւել, կը ձկուէր իրեն

կուսակիցներ շատցնել, թէ պարզապէս կենցաղաւէր մըն էր որ արուեստագիտորէն արքայաւալայիւ ճոխութեամբ մը կ'ապրէր:

Ոչ որ այս հարցումներ կ'ընէր. Հայաստանի մէջ համակրութեան հոսանքը իր կողմն էր: Զինք կը սիրէ նաև փառանձեմ:

Իմ ժամանակագիրս շատ պարտապէս ունի. չնշանակեր օրինակի համար թէ ինչպէս Գնէլ ու Փառանձեմ իրարու հանդիպած են: Մէկը բոլոր իր մանկութիւնը Պոլիս ապրած, միւսը իր հայրենի դրդեակներուն մէջ: Ու երկուքն ալ Հայաստանի տարբեր կողմեր: Վէպի մը մէջ չըդիտել երկու աչքեր որ իրարու կը հանդիպին, առանց աստղերու երկինք մը ստեղծել է: Երկու նայուածք որ առջի անգամ իրարու կը հանդիպին ու զիրար կը հասկնան, արեւն է որ կը ծագի, վարդն է որ կը բացուի: Ստիպուած եմ և հմայուած եմ հոս բան մը պատկերել:

Ես կարծեմ որ Անդոկ փափաք մը ունեցած ըլլայ Գնէլի հետ բարեկամանալու ինք անոր մէջ գտած է գեղեցիկութիւն, երիտասարդութիւն, կրթութիւն, հարատուութիւն, ազնուականութիւն: Ասկէ զատ Գնէլ ամենէն սիրուած էր: Մտածեմ է որ անոր մերձակութիւնը իրեն պիտի տայ աւելի վայելք, աւելի փայլ ու զօրութիւն: Գիտակցութիւնն ունէր որ իր փառանձեմը շնաշխարհիկ մըն էր. ու զած պիտի ըլլայ որ անի իրենց բարեկամութեան ճարմանդն ըլլայ: Մտածեմ է միանգամայն որ փառանձեմ այս ամուսնութեամբ շատ երջանիկ պիտի ըլլայ: Եւ մերթ խօսած չէ՞ փառանձեմի Գնէլի մասին:

Կը կարծեմ դարձեալ Գնէլ իր կեանքի ճոխ ծագակածութեան մէջ, պէտքն զգացած ըլլայ վայելելու, հռչակուելու, տիրելու: Մտածեմ էր իր ամուսնութեամբ զօրաւոր զաշնակցութիւն մը կոել, — բարեկամանալ նախարարի մը հետ որ իրեն թիկունք մ'ըլլար: Ունէ՛ր հաշուողի մը չոր հոգեբը, թէ արուեստագէտի մը կանաչ հոգին: Զատուկներու միջնորդութեամբ

դիտումնաւոր հետազոտութիւններ կ'ընէր ազնուականներու դղեակներուն մէջ, թէ աչքերը գոց ընդառաջ կ'երթար բախտին:

Կը պատկերեմ որ Անդոկ ու Գնէլ առաջին անգամ ի միասին հանդիպած ըլլան, մեծ իշխանի մը քով, Տիրիթ թագաւորին, օրինակի համար: Հոն հաւաքուած պիտի ըլլան ուրիշ նախարարներ ալ: Անդոկ ուրախացած պիտի ըլլայ որ առիթն ունէր Գնէլը ճանչնալու: Գնէլ զարմացմամբ նայած պիտի ըլլայ Հայաստանի մեծ նախարարներէն մէկուն՝ որ իր հեղինակութեամբը ամենէն մեծը կը յարգուէր: Իրենց նայուածքներն իրարու հանդիպած պիտի ըլլան, և ժպտած պիտի ըլլան: Զանոնք իրարու ծանօթացուցեր են, ու երկուքն այլ եւս առանձնացեր են:

Իրենց խօսակցութեան նիւթ եղած է Պոլսոյ դիրքը, զուարճութեանց տեղերը, արքունեաց կեանքը, իշխաններուն բարքը, հոռմէական ոգին ու քաղաքակրթութիւնը: Խօսած պիտի ըլլան Հայերուն վերայ որ կը գտնուէին Պոլիս, Հոռմայիցւոց տրամադրութեանց մասին Հայաստանի նկատմամբ: Յետոյ խօսած պիտի ըլլան նաև Հայաստանի արքունեաց վրայ, Տիրանի ձախորդութեան վրայ, նախարարներու բարքերու մասին, երկրին յառաջագիւտութեան, զինուորութեան և երբեմն նաև տիկիներու մասին: Գնէլի խօսած միջոց Անդոկ ուշադրութիւն դրած է անոր յայտնած գաղափարներուն, անոր ճաշակներուն, մերթ դիտումնաւոր հարցումներ ալ ըրած է զորս Գնէլ չէ անդրադարձած, և անոր արտայայտութիւնը մանր ու մօտէն գննած է: Անդոկ ինչպէս գտած է Գնէլը իրենց առաջին տեսակցութեան մէջ. գտած է զայն եռանդուն, անկեղծ, քաջ, մեծամեծ, բայց անփորձ ու նորընծայ մը կեանքին մէջ: Մտածեմ է զայն իրեն ձգել որպէսզի անոր վրայ խնամակալութիւն ընէ ու իր նպատակներուն գործածէ: Հաճոյք կը զգար Գնէլի անձէն և պատմաւոր մը կը փնտռէր զայն իրեն մօտեցնելու:

Գ.

Անդոկ Գնէլը խնճոյքի կը հրաւիրէ : Արքունի սեպուհը զարմացաւ և միանգամայն հպարտացաւ այս հրաւերին վրայ : Երեսը նայեցաւ Անդոկի որու նայուածքներն իրոյն խոյս տուին : Ինչո՞ւ իր նայուածքներուն չպատասխանեց , մտածեց Գնէլ : Արդեօք չէ՞ր ուզեր զգացնել որ զինք կը սիրէ ու կը յարգէ : Կը վախէ՞ր զինք հպարտացնել , կամ տկարութիւն մը կը համարէր այս զգացումները :

Մինչև պայմանադրեալ օրը այս հրաւերը զինք զբաղցուց : Բազմութիւն մը գաղափարներու ունեցաւ : Ինչ պիտի տեսնէր հոն , որոնց պիտի հանդիպէր : Ինչ ընդունելութիւն պիտի ընէին իրեն և ինչ պէս պիտի խօսէր :

Իր սկզբնաւորութիւններն էին ընկերութեան մէջ :

Խնճոյքին պայմանադրեալ օրը Գնէլ հարիւր զգացումներով լեցուն , ու յուզուած՝ ճիշդ բազմութեւթ վարդի մը կուկոնին արտայայտութիւնն ունէր , որ կը ճնշուի բացուելու :

Անդոկ իր խորհուրդներուն մէջ յաջողեալու համար , մտածած էր այն բոլորը ինչ որ հարկաւոր էր : Խնջոյքը հրամայած էր պատրաստել իր Գողթան դղեկի դահլճին մէջ : Մեծ կոչուքներու այս դահլճին զարդարանքը , յարմար դատած էր զգուշելու մեծ սեպուհի մը զգացումները որ կը սիրէ զինուորական հրահանգները , որ սիրելու վրայ է : Որմերէն ի վար առկախ կը մրափէին ափսոսանքներ , աղուէսներ , գայլենիներ ու սամոյրներ , անջրպետաւ լայնալիճներով , փքինալից կապարճներով , զարգմանակաւոր կորդակներով , ռսկիկմբէ ասպարներով , շողշողուն երախակալներով , և նշաններով և դրօշներով և բազմալար բամբիւռներով :

Առաստաղին վրայ վանայ ծովուն եւ դեգնուտ փփէ մը վեր կը բարձրանար աւրեգակնադէմ վահագն մը , հուր գիսակներով ու բոց մօրուքով : Քիչ մը հեռուն պատանեկիւրդ դիւցազնացած՝ անտառին

մէջ վիշապ մը սպաննելով՝ իրանը ետեւէն կը քաշկուտէր , մինչ շրջակայ շուարած շինականները իրեն ընդ յառաջ կուգան զիրկերը ու շրթունքները օրհնու թխններով զեղուն : Հոն կը տեսնուէր նաև Արածանի մէկ խաղը որ կը ծովանար կանաչ բլուրի մը ստորոտը : ջուրը և կանանչութիւնը մշուշով ծածկուած էին : Բայց որովհետեւ մշուշը թարակ էր և արեւը նոր ծագած էր , մշուշը նշոյլներէ ողողուն և կը փողփողէր ինչպէս թափանցիկ ու ռսկիկայ շղարը մը : Քօղին միջեւ կ'ընդնմարուէր Աստղիկ որ կ'երթար ջուրը մտնելու :

Յատակը ծածկուած էր Երուանդակերտի նկարէն զորգերով որոնց վրայ կեղծուած էին ծաղիկներ , որթեր ու թուփեր : Բազմութիւն մը թռչուններու կ'ոստատէին ճիւղէճիւղ երգելով , կուռելով , կացելով :

Անդոկ կանչել տուած էր նաև բամբուռահարներ ու վարձակներ : Ու խնճոյքին փայլ տալու համար հրաւիրած էր բազմութիւն մը անձանց զանազան դասակարգութիւններէ :

Գնէլ դղեակը հասնելով իսկոյն սեղանի նստած չէ անշուշտ : Տեսակցած պիտի ըլլայ քանի մը անձանց հետ , այցելած պիտի ըլլայ դղեակին քանի մը մասերը , շրջած պիտի ըլլայ անտառակներուն մէջ :

Երեսուածական հնախօսութեան նուազութիւնը թոյլ չիտար ինձ Անդոկի դղեակը մտքիս մէջ կառուցանել իր շրջապատով : Այս բանս կարեւոր է որոշելու համար թէ ինչ դիրքի մէջ կրնային առաջին անգամ Փառանձմա ու Գնէլ իրարու հանդիպած ըլլալ : Տգիտութեան ազատութիւնն ունենալով , երեւակայած եմ որ դղեակի դիմաց հրապարակ մը կար անորոշ նպատակաւ ու շրջածիրերով : Գնէլ որ մինչեւ խնջոյքի ժամը , շատ ժամանակ ու շատ ալ խաղի ճաշակ ունէր , այս հրապարակին մէջ մականախաղի զբօսանք մը առաջարկած է իր պայծառ բարձակիցներուն : Իրանակը տաք էր , որովհետեւ ենթադրած եմ որ խնջոյքը յունիսին

տեղի կ'ունենար: Գնէլ իր պատմութեանը հանած էր. ինք հոռմէական տարազ հագած էր, զայն աւելի վայելուչ գտած էր, և ցղամիդի մը մէջ ինք աւելի աչքի կը զարնէր և աւելի կայսերակերպ: Եւ որովհետեւ պատմութեանը մէկդի դրած էր, մերկ կը տեսնուէին իր ուսերը և բազուկները: Գնէլ եռանդեամբ կը խաղար, առանց փութկոտութիւն ցուցնելու: Գունդը անհոգութեամբ մը կը նետէր, բայց երբէք նպատակէն չէր վրիպեր: Ապահով էր իր զօրութեան և յաղթանակին վրայ: Եւ իր բազուկներն ու ուսերը, շարժման մէջ դուռած, աւելի ակնախտիդ կը յայտնէին իրենց փափուկ ու ողորկուած գիծերը:

Փարազուններու ներկայութիւնը յուզած էր ղեկակին մէջ կոյսերը, վարձակները և նոյն իսկ արամբիները:

Ասթիսածութիւնը կոյսերը կը զսպէր և սէրը կը համարձակեցնէր: Վայրկեան մը կը նկարուէին պատուհաններու առջև, ու շուտով կ'աւրուէին. հրեշտակային ու խուսափող երազներ: Կարծեմ որ իր պատուհանին բարձրութիւնէն փառանձեմի աչքերը հանգչած են Գնէլի ուսերուն վրայ: զանոնք դիտած է, յետոյ դարձեալ դիտած, ու խաղաղութիւնը կորսնցուցած է: Ներկուս վայելքի հոսանք մը Գնէլի անձէն կը բարձրանար դէպ իրեն, ինչպէս խուկի բուրուփներ, ոսկի բուրվառէ մը դէպի չտեսնուած աստուածութիւն մը: Նէ իրեն համար արդէն անձուկ ունի, բուն հրճուանք մը կը զգայ երբ Գնէլը իր դիմացը կը կենայ, և երբ, խաղին պահանջման համեմատ, քիչ մը կը հեռանայ, կը նեղուի իր թէ հեռաւոր աշխարհի մը համար մեկնած ըլլար: Արդէն նախանձ ունի, և աչքի տակէն կը դիտէ թէ ուրիշներն ալ Գնէլ ուշադրութեան կ'առնեն: Վայ այն անզգոյշ կոյսին որ նայուածքները քիչ մը անթարթ սեւեռէ անոր ուսերուն վրայ: Փառանձեմ իր սրտին մէջ արդէն զանի դատապարտած է:

Ո՛վ, ինչպէս պիտի տար բոլոր աշխարհը գէթ անգամ մը աչքերը Գնէլի աչքերուն հանդիպման համար: Բայց եթէ

Գնէլ աչքերը վեր վերցնէր և... ուրիշի մը նայէր: Փառանձեմ վախ ու յուսահատութիւն զգաց, սիրտը կը նետէր: Եւ քանի անգամ որ կասկածեցաւ թէ Գնէլ կրնար վեր նայիլ, ինքը թիկունքը ցոյց տալով կը հեռանար:

Խաղամոլները կռահած էին որ պատուհաններէն դիտուած են, ու իրենց եռանդը կրկնապատկած են: Գունդը իրարմէ հանելու ճգնելով հանդերձ, իրարու խօսք նետած են, իրարու անդադարձուցեր են որ պատուհանները նկարուած էին ու ծաղկազարդ: Գնէլ ամէն անգամ որ աչքերը վեր կը վերցնէր դէպ ի պատուհանները, թիկունք մը կը տեսնէր որ կը հեռանար ու կ'աւրուէր. բայց այս թիկունքէն լոյս կ'ելլէր, ու պատուհանին խորը կ'երկարձգուէր քաղցր ու լեցուն նշոյլներու վերջալոյս մը:

Ո՛վ, ինչպէս բոլոր կեանքը պիտի տար, գէթ անգամ մը զանի տեսնելու համար: Ան ալ արդեօք իրեն պէս կը ըզգար:

Ու Գնէլ զլուխը վեր առած միջոց միայն կը վրիպէր իր հարուածներէն, զորս փառանձեմ չէր տեսներ:

Արեւմտ իմ պատկերացումիս համեմատ անոնք այս դիրքին մէջ զիրար դիտած են, իրարու համար իդներ ունեցեր են, առանց երբէք իրարու նայած ըլլալու:

Գ.

Խոնճոյից սրահը Գնէլի վրայ զուարթ ու զօրաւոր տպաւորութիւն մ'ըրար: Նըկարները, գորգերը, սեղանները զարգարուած ծաղիկներով, արծաթի սկուտեղներով ու ոսկի քաժակներով, ծաղկատի ըսպասաւորներն ու անոյշները իրենց երկններանգ ու լկտեզարդ հանդերձաւորութեան մէջ աւելի դուրեկան կ'երևէին ջահերու ղեղնափայլ լոյսերուն տակ:

Ան ատեն, կարծեմ, սովորութիւն չըկար Հայոց մէջ երկայն, մեծ սեղաններու շուրջը շարուելու, և որովհետեւ Անդուկի

հրաւիրեալները բազմաթիւ էին, այլևայլ սեղաններու էին բաժնուած:

Երբ ամէնքը տեղ առին և շշուկները հանդարտեցան, Անդրկ՝ առաջին ուրախութեան նուազը ձեռքն առնելով, կ'ընէ իր բաժակաճառը: Իմաստուն նախարարը իր մեծ ուրախութիւնը յայտնեց այնպիսի հատընտիր բազմութիւն մը իր յարկին տակ գտնուելուն համար, առանց անունը տալու՝ առանձին ականարկ մը ըրաւ Գնէլի մասին, կը մաղթէր որ նոյն իրիկունը ամենուն համար երջանութեան զարագութիւն մը ըլլար, և կը յուսար որ հայրենի հանձարն ու բազուկը, միութիւնն ու միաբանութիւնը պիտի ազաւհովէին այն խոր խաղաղութիւնը զոր երկիրը կը վայելէր Արշալկի պաշտպանութեան տակ, արդար ու զօրաւոր թագաւորին:

Այբողջ տաճարը ցնծութեան ցոյցերով ողջունեց իշխանին խօսքերը: Գողթան գինիի հարիւր բաժակներ իրարու զարնուեցան ոսկիի, ակունքներու ժպիտներու և ջահերու շողիւններով, ու պարպուեցան հանգիստար բարձրաթիւթիւններով:

Յուզումի այս առաջին րոպէները անցնելէ վերջ, ուր ամէն մարդ որարբեցութեան բարձրացող յորձանքի մը մէջ ըլլաւ, մոռցեր էր ինքզինքը, քննադատութիւնները յաջորդեցին, երբ արմունկ արմունկի սահմանակից, մտերմական խօսակցութիւններ կ'ընէին, կրծելով վառեակներու զիտներ:

Ոմանք Անդրկի խօսքերը շատ դիւստադրական կը գտնէին. բան մը չէին նշանակեր սովորականէ դուրս և ամէն բան կը նշանակէին: Զինք անտարբեր մը կը դատէին, հոռմէական մը, պարսկական մը, նախարարական մը, անձնասէր մը, Լուսաւորչի տան անողորհ հակառակորդ մը և պաշտպան Ալբիանոսի ցեղին, կամ հակառակորդ մը քրիստոնէութեան ու ծածուկ քաջալիրող մազդէականութեան և մանաւանդ անհետացող հեթանոսութեան: Զէին գիտեր վստահիլ իրեն թէ խոյս տալ իրմէ:

Անոնք որ այսպէս կը մտածէին՝ անու-

րոշ դիրքի տէր մարդեր էին: Ոմանք թեւաւորութիւնի մէջ, ուրիշներ բոլորովին աննշան: Ասոնք դեռ որոշ կամքի և ուղղութեան մը տէր չէին, միշտ հոսանքներու ընդմէջ կը ծփային, մէկէն միւսը տարուեալով: Եւ իրենց նոր կուռքին համեմատ, իրենց դատելու կերպն ալ կը փոխէին:

Ժամանակագիրը ասոնցմէ ոմանց անունները նշանակած է, ինչպէս Խադ, Մուրիկ, Չունակ, Մըլիւնիկ, Զուրիթ, Երազմակ, միւսներուն ալ մենք կը նշանակենք, աւելի վերջանդակով տալու համար իրենց մարմնացուցած զաղափարներուն, ինչպէս Մեհենդակ, Վրէն, Զաւն, Զմրուիտ, Մանդու, Ռոստոմ:

Ասոնց լեզուազարուսիւնները խափանեց ձայներու յորձանքը որ բարձրացաւ ամենէն շքեղ սեղանին շուրջը ու տիրեց բովանդակ տաճարին: Ամէն կողմէ նայուածքները հոն ուղղուեցան. հոն բոլորած էր Հայաստանի փայլը, բախտը, փառքը: Ոսկեղէն մատանի որուն կը պակսէր միայն ակն պատուական:

Մեղեք բոլորածու էր անաւի քան հակվածու: Կողմակի, մէջտեղը, նստած էր Անդրկ իրը տաճարապետ:

Անդրկ զգեստաւորուած էր ինչպէս երբ արքային պաշտօնական ընդունելութիւն մը տար կամ երթար տալ: Իր պատուական հանդերձին վրայ հագած էր սեւ սաւորը: Բլթակներէն կախուած էին երկու շարժելուն գոյնզգոյն նշոյլներ կ'արձակէին: Պարանոցը կը կրէր գոհարներով ընդելուզուած գումարտակ մը որ զարդ մըն էր միանգամայն և պահպանակ մը: Մէջը կը սեղմէր կոստակուտ ձոյլ ոսկի կամարը, մարգարիտներով ու պատուական ակունքներով ընդելուզուած: Գոլը, սեղանի մը վրայ, կը փողփողէր ոչ նուազ փայլերով պատուավուն ու ոսկեղէն խոյրը, զոր մէկդի դրած էր տաքին պատճառաւ: Այս հոյանումը թոյլ կու տար տեսնել իր բարձր ճակատը և գէմքին մեղմ ձուածեւին ամբողջութիւնը: Կենդանի արտայայտութիւն մ'ունէր՝ զոր

կ'ամպոտէր իմացականութեան մը խո-
րունկութիւնը երբ լուռ կը կենար, ինչ-
պէս ընդհանրապէս:

Անդոկի ճիշդ դիմացը նստած էր Նո-
ւստի քոյրը, իշխանն Դանիէլ: Որչափ
որ Անդոկ իր հանդերձաւորութեան մէջ
կը նմանէր պարսիկ կամ ասորեստանցի
տիրոջի մը, Դանիէլ այնքան ինչզան-
դիոնի կայսր մը կ'երեւէր իր տարազին
մէջ:

Իր ասուեայ քղամիթը չնաշխարհիկ
բան մըն էր, որովհետեւ ոչխարի բուրդէ
չէր շինուած, այլ հիւսուած էր այն բա-
րակ թեւերէն՝ որ կը բուսնին պիւր ը-
ստուած ծովային ժամակին վրայ: Ասոր
վրայ հագած էր ծիրանին՝ բոլորովին ոս-
կեպածոյ՝ Նիրանիին ծայրերը իրարու
կը միացնէր ոսկեգործ ճարմանդ մը որ
պսակ կը կազմէր շափուղայի մը չորս
կողմը՝ ոսկեց երեք յակինթոսներ դիրա-
թեք ոսկի շղթաներով կախուած կը շար-
ժէին: Նիրանիին տակէն կ'երեւէին մե-
տաքէ շապիկին թեւերը՝ զսպուած ոս-
կի բեւեռներով՝ որոնք փետուրի ձեւերը
կը կեղծէին: Անմիջապէս ետեւը, բազմո-
ցի մը վրայ, դրուած էին իր կարմրագոյն
սոնապանները, որոնք իրեն մինչեւ ծուն-
կերը կը հասնէին: Ստէպ ետեւ կը դառ-
նար զատոնը դիտելու վախճանով որ մի՛
գուցէ անհետանային: Ոչ ոք, հոռմէական
և պարսիկ աշխարհին մէջ իրաւունք ունէր
այս տեսակ սոնապաններ կրելու, բաց ի
կայսրէն, արքայից արքայէն և ... Դա-
նիէլ իշխանէն: Հասկնալի է այլ եւս թէ
ինչո՞ւ համար Նոստի քոյրը իշխանը այնքան
գէշ փոր մ'ունէր, որ ոչ այնքան ճար-
պով ուռած կ'երեւէր որքան անվրդով
հպարտութեամբ մը:

Անդոկի ու Դանիէլի աջ ու ձախ կողմը
կը շարունակէին միւս դէմքերը՝ որոնցմէ իւրա-
քանչիւրն իր անձին վրայ կը յանդիմա-
նէր իր գաղափարները, իր հարստութիւ-
նը, իր դերը, իր պաշտօնը:

Դանիէլի աջ կողմը գրաւած էր վար-
դան, Մամիկոնեանց նահապետը, որ իր
զգեստներուն մէջ ունէր պարզութիւն, և

իր արտայայտութեան մէջ հեղինակաւոր
իրաւասութիւն մը:

Ձախ կողմը կը տեսնուէր Արշալուի, կրթ-
քոտ ու կրակոտ դէմքով, որ ամէն վայր-
կեան Դանիէլի ետեւէն կը ձկտէր բան մը
շշնջելու վարդանի աշխարհին:

Արշալուի քով նստած էր Սուրիկ, Հրա-
ծորոյ իշխանը, գոհ պարզապէս այս ըն-
կերութեան մէջ գտնուելուն համար:

Իսկ Անդոկի ձախ կողմը, Մարդպետն
Հայր՝ ընկղմած իր լայն վարտիքին, դրաս-
տին ու պատմուճանին խորշերուն մէջ,
մեծ արջի մը կը նմանէր, բայց արջի մը
որ կը գուշակէր թէ կրնար խաղցուիլ ու
կը վախէր: Ասոր համար ալ իր հանդերձ-
ներու ծալքերուն մէջ թուր մը կար ծած-
կուած, զոր ոչ ոք կը կասկածէր, և ինք
ալ երբեք չէր յաջողիր դիպող ժամուն
անոր երախակալը գտնելու:

Հայրի քով, զայրացնող հակադրութիւն,
նստած էր Բագոս, կարճ, գէշ, կորովի,
կ'ուտէր, կը խմէր մանաւանդ ու կը
շաղկապէր անախճածանք, զայրացնելով
իր անդրանիկ եղբայրը՝ Վարդան, որուն
բնաւ չէր նայեր:

Աջ կողմը, սակայն, առած էր Գնէլ:
Մեծ սեպունն այն տարազին մէջ էր, ինչ
որ կը կրէր մակաւորապէս ժամանակ:

Երբ ամէն կողմէ վեր նայեցան, ամե-
նուն ուշադրութիւնը Գնէլի վրայ զարձա-
կնէլ աչք կը խայթէր:

— Ինչ գեղեցիկ գլուխ, դիտեց Ման-
դոն:

— Սուրի մէկ հարուածով կրնամ թրո-
ցնել, վրայ բերաւ իսկոյն Երազմակ:

Ամէնը՝ շուարած, երեսը նայեցան այս
մարդուն որ ջահերու, զիններու, ծաղիկ-
ներու ու դէմքերու ժպիտներուն մէջ յան-
կարծ մահուան տխուր ստուերը կը ձգէր:
Եւ սակայն Գնէլ կը խօսէր:

— Անշուշտ, Տիրան շատ գայթ ի գայթ
ընթացք մ'ունէր, կ'ըսէր: Բիւզանդիոն
նստած՝ ինձ հասած լուրերէն կը գուշա-
կէի ապագան, ու ապագան խաւարն էր:
Քրոյս մեծ է որ հօրեղբայրս պիտի ուղ-
ղէ մեծ հօրս սխալները: Ունի երիտա-

սարգուծիւն, հանճար, կորով ու բանակ մը մեծ մարդկանց: Բայց, — ես միշտ իմ սեւեռոտմա պիտի կրկնեմ, — միշտ նոյն ձախորդ կատարածը պիտի ունենանք, եւ թէ ոգիները չփոխուին: Պէտք է որ ամենքս ալ ունենանք բարձր, ազնուական տեսլական մը որուն ձկտինք անզուսպ ու միահամուռ:

— Ինչպէս կարելի է ունենալ այս տեսիլը աչքերը կուրցուելով թէ զլուիւր կտրուելով, աղեղնաբանեց Վարդան:

— Այո՞, ամէնքս ալ նոյն կատարածը պիտի ունենանք, եթէ այս տեսլականը չդգեւորէ զմեզ վերջապէս:

— Մոգ կամ մարգարէ, կ'երեւի թէ Գնէլի այս գիշերը բան մը յայտնուած է, ըսաւ Վարդան քովիներուն առանց խօսքը Գնէլի ուղղելու:

— Այո՞, ամենէն մեծ բանը յայտնուեցաւ ինծի այն օրէն ի վեր երբ հօրս գլուիւր Բիւզանդիոն ընկաւ, և մեծ հօրս աչքերը հոս խաւարեցան, վրայ բերաւ Գնէլ, պատասխանը Վարդանին և նա յուածքը ամենուն ուղղելով:

— Արիւնէ և արցունքէ... Ինչ կրնայ ծնած ըլլալ, շշնջեցին այլևայլ կողմերէ:

— Ազատութիւնը, զոչեց Գնէլ, բաւ է որ Պարսիկն ու Հոռմայեցին զմեզ ճնշեն. մեր օրէնքը մենք դնենք, մեր ձեռքն առնենք մեր բախտը:

— Արիւնդ նոր է, Գնէլ, ըսաւ Արշաւիր, և զինին հին, զլուխդ կը պարպատի:

— Երանի թէ ձեր իշխանական լսելիքները ինծի համարձակութիւն տային միտքս ամբողջապէս պարզելու:

— Խօսէ՛, զոչեցին քանի մը ձայներ այլևայլ կողմերէ:

Յետոյ դժուար եղաւ ստուգել թէ բուն որոնք էին այս խրախոյսը տուողները:

— Լսեցէ՛ք ուրեմն, ըսաւ Գնէլ ազատ շունչ մը առնելով. Դաշնակից բոլշխութիւնները պէտք է որ մայր հողին հետ բոլորովին ձուլուին:

— Ուրեմն զմեզ նախարարներուն կարգը կ'ուզես իջեցնել, հարցուց Դանիէլ:

— Նախարարները պէտք է որ սոսկական իշխաններ նկատուին:

— Չմեզ ալ կարճագատներո՞ւ կարգը կ'իջեցնես, զայրացկոտ շեշտով հարցուց Արշաւիր:

— Կարճագատներու բոլոր աւելորդ կալուածները պէտք է որ զրաւուին:

— Գնէլ ընկերութեան մէջ կ'երեւի թէ միայն մէկ կարգ կը ճանչնայ, ըսաւ հանդիսաւոր շեշտով մը Հրսիճորոյ տէրը, որ մինչեւ այն ատեն լուս կեցեր էր, ու բուկներու կարգը:

— Պէտք է առնել նաև եկեղեցւոյ բոլոր կալուածները:

— Կեցցէ՛ Գնէլ, զոչեց Մարգպետն Հայր, բոլորն ալ արքունի հողեր պէտք է ըլլան:

— Պէտք է առնել նաև արքունեաց բոլոր հողերը:

— Կեցցէ՛, կեցցէ՛ Գնէլ, աղաղակեցին ծափաձայն շատեր ի հեճուկս մարգպետին:

— Ուրեմն առնենք տանք Պարսից և Հոռմայեցւոց, ըսաւ Հայր զկծեալ, որովհետև Հայաստանի մէջ ալ մարդ չմնաց:

— Ազգին տանք պարզապէս, ըսաւ Գնէլ, շատ հանդարտ: Թող ամէն շինական, ամենէն յետին աղքատն ալ վարելու կտոր մը հող ունենայ: Աշխարհին հազարապետը հողէն ելած ոսկին թող զանձէ արդար ու ճիշդ տուրքերով: Ոսկին կը ցամքեցնէ եղտիւրները, նաւարկելի կ'ընէ գետերը, վարուն կ'ընէ ճամբաները, կը յորգորէ հանճարոյ ու ճարտարութեան արուեստները, կը տարածէ մեր լեզուն ու բարքը վրաց, Աղուանից, Հոնաց ու Ալանաց մէջ, կը զինէ բանակ մը բազմաթիւ ու աննահանջ...

— Կը զգամ որ երկու կայսերութիւնները կը դողան, ընդհատեց Վարդան Գնէլի խօսքը, ջանալով շեշտին մէջ խոր համոզում մը դնել:

— Ազատութիւնը ձեռք բերելու համար, յառաջ տարաւ խօսքը Գնէլ առանց ուշ դնելու Վարդանի հեգնութեան, բական է որ մեր լեարդը կրժող երկու արծիւներէն մէկուն թեւերը ջախջախենք:

ինծի աւելի դիւրին կ'երեւի իրանք խոր-տակել. վայրենի ու վայրագ ուժ մըն է. կրնանք տէրութեան մէջ խոռովութիւն ձեռքէլ ցրուած ու սմբած Արշակունիները գրգռելով Արտաշէտի տան ու Մազզեզանց կրօնքին դէմ. իրենց ներքին երկպառա-կութեանց միջոց վրայ կը հասնինք ու ձիթենիի ճիւղը և յաղթականի դրօշը...

Բայց Հայր ընդհատած էր արդէն Գնէլի խօսքը դիտել տալու համար թէ աւելի դիւրին չէ՞ր, երկիրը խաղաղցնելու հա-մար, անդրանիկ ճիւղին քով ղրկել Պար-թեւաց երկրորդ ճիւղն ալ որ գահին վրայ կը նեղուէր:

Իրեւ պատասխան Հայրի, Բագոս թու-րը քաշեց, սեղանի վրայ ձօնեցուց, և՛ Ասով Արշակի գլուխը պիտի թոցնեմ, և՛ սաւ, եթէ Տէր Մարդպետն հաճի գահին ժառանգ մը տալ:

Միծաղներ բարձրացան տաճարին մէկ ծայրէն միւրը:

Երբ զուարթութիւնը հանդարտեցաւ, Գնէլ, իր գաղափարով ոգեւորեալ, ու-րիշներէ անկրական, յառաջ տարաւ իր խօսքը:

— Արշակունեաց առաջին գահը փըշ-րած է արդէն:

— Եւ ես յօժարակամ կը թողում որ Գնէլ կայսրն ըլլայ իր ծրագրած տէրու-թեան, ըսաւ Դանիէլ անհամբերութեան շեշտ մը կեղծելով:

— Իւ իշխողը պիտի ըլլայ, ըսաւ Գնէլ վստահ շեշտով մը, — վայրկեանը հան-դիսաւոր էր, վճռական. ծանրոց մը սիր-տերու վրայէն վերցուած էր: Արեանառու իշխան մը թօթափեր էր ի ծնէ իրաւանց գաղափարը: Որո՞նք անունը պիտի տար:

— Իշխողը պիտի ըլլայ, կրկնեց Գնէլ նոյն վստահ շեշտով, ամենէն առաքինին, և ամենէն առաքինին այն է որ այս տես-լականին իրան կու տայ:

Ամէնքը ափշած մնացին, յետոյ՝ յան-կարծակի, իբր թէ քամիի մը շունչը զի-րենք արարեցութիւնն է, ընդարմացումէ, զգլխումէ սթափեցուցած ըլլար, ծափե-րու, կենդանութեանց, կեցցեցներու, իրա-

րու զարնուող բաժաններու փոթորկալից ու այսահարական շառաչի մը տակ ղղըր-դացուցին տաճարը: Ամէնքն ալ անծայր ասպարէզներ կը տեսնէին իրենց դիմաց, զունագեղ հեռանկարներու խորը թագը կ'ընդշմարէին նպատակ դրուած խնդրին, կամքին, շնորհքին, գործին, առաքինու-թեան: Սիրտերը առատացան, զուարթա-ցան: Ազատութիւն տուին իրենց կամքին, լեզուին, ձեռքին:

Տաճարը կը շուայտէր:

Հեշտութեան այս գլխազարութեանց վրայ, ջահերը համադամներու, ծաղիկնե-րու, գինիներու և գինովներու շունչերուն շոգիամէզովն աղցտափայլ, կը շարունա-կէին իրենց դեղին լոյսերը տարածել, կար-ծես զանոնք ոսկեհէլա շղարշով ծածկելու համար: Եւ երբ, անշրպեւորէն, աղմուկ-ները կը նուաղէին, հեռուն կը լսուէր Ե-րասիւր որ՝ սահանագնաց կը ֆշշար:

Մեծավայելուչ օրօր շուայտող սպա-յակոյտին:

Հասարակաց հրաւերին վրայ յառաջ անցաւ Զաւէն բաժնոնահարը խմբերգ մը կազմելու Զմրուխտ ու Մանդու վարձակ-ներուն հետ: Կտորը՝ զոր պիտի երգէին, նոր գրած ու ձայնագրած էր Զաւէն, և կը յուսար հաճոյական ազդեցութիւն մը գործել ունկնդիրներուն վրայ ընկերակ-ցութեամբ երկու վարձակներուն և մէկ բամբ ու երկու զիւ նուագարաններու: Պաշտող անոյշներէն մէկը նուագարաննե-րը իրենց կախուած տեղէն վար առաւ: Զաւէն բամբիւր գրկին մէջ գետեղելով թեթեւ մը թրթռացուց լարերը՝ ճիշդ ինչ-պէս ասպետ մը պիտի շոյէր իր նժոյգին բաշը դեռ զայն պատերազմի վտանգնե-րուն մէջ չձգած: Յետոյ, ընդհուպ, բամ-բիւր տիրեց տաճարին ինչպէս սաւառնա-թեւ աստուածութիւն մը, Զմրուխտ ու Մանդու իրենց սպիտակ ձայներովը լու-սաւորելով անոր փառազոյժ մոնչիւնները, կը յայտնէին ըզձանքները բոլոր հայ հե-րոսներուն:

Առաջին խորհուրդն հոգւոյս Դուն եղար, Մայր Հայաստան:

կը սիրեմ ըզքեզ ոսկի
կատարներէն լեռներուդ,
Մինչեւ դաշտերը ծաւի:
Կեանքին քաղցրութիւնը
Ես գրկիդ մէջ ըզգացի:
Եւ հոգիս ծարաւատանջ
Հանդարտեցաւ գետերուդ մէջ,
Վէջքերուդ վրայ՝ վարդեր տեսայ,
Արցունքիդ մէջ՝ ծիածան:
Կայծը աչքէդ ինձ եկաւ,
Հրատը սուրբ ու մաքրագործ,
Եւ առաջին բոցն Հոգւոյս
Դուն եղար, Մայր Հայաստան:

Երկնքի մեծ գաղափարն
Ես աչքերուդ մէջ ունեցայ:
Եւ լոյսն իջաւ զանկիս մէջ,
Աստղներէդ աննման:
Քէզմէ առի վանկը, սէրը,
Կորովն ու գութն ու հանճար:
Եւ համայն՝ մարդ էութիւնս:
Եւ առաջին խորհուրդն հոգւոյս
Դուն եղար, Մայր Հայաստան:

Աղամանդն ես՝
Խօշ խաւերով շուրջ պատած,
Մարգարիտն ես՝
Խովին խորը բանտրւած:
Երեցիքը մեզ, երեցիքը,
Ո՛վ անծանօթ պաշտելի
Շնորհներովդ հանգուցիչ:
Շունչէդ զլուխներ պիտի հակին
Ինչպէս հողմէն շէկ հասկեր:
Քեզ բիւր կամքեր արգադիր,
Եւ պատուանդան բիւր սիրտեր:
Եկուր պատգամ տալ անկից
Դու հմայուած աշխարհին,
Եւ անգամ Արեւելքին
Եկուր դու լոյս տալ անկից:

— Պարող չկայ, պարող մը, աղաղա-
կեցին ձայներ, Անահտաւ, ուրիշ բան
չպակտիր բայց եթէ պարող մը որպէս զի
մենք անուշակ ու բազմբան կայաններու
մէջ ըլլանք:

— Թող պաշտող անոյշները պարեն,
կամ մանաւանդ Մանդու պարէ ու Զմրու-
խըս միայն զարնէ, ձայն տուին ոմանք:

— Երաժշտութենէ վեր տեսիլ մը պի-
տի ունենանք, եթէ տաճարապետը հա-
նութիւն տայ որ օրիորդը պարէ, մէջտեղ
նետեց Զաւէն՝ որ Մանդուի պակսելովը
կը վախէր թէ քաղցրաձայնութիւնը խան-
գարի:

— Միանայ օրիորդը, օրիորդը, աղա-
ղակեցին ամէն կողմէ Անդուի նայելով:

Արիւն Գնէլի սիրտը վազեց: Արդեօք
օրիորդինն էր այն թիկունքը զոր պատու-
հանին դիմաց նկարուած կը տեսնէր: Ար-
դեօք իրեն պիտի նայէր, և ինչպէս պի-
տի տանէր այս նայուածքը: Թշնամանք
մը չէր զայն հարբած գինուորականներու
յայրաւ տաչքերուն մատնել:

Տաճարին դուռը բացուած էր արդէն ու
օրիորդը սեմին վրայ յայտնուած: Փա-
ռանձեմի ու Գնէլի ակնարկները իրարու
հանդիպեցան. — երկուքն ալ գոյները նե-
տեցին ինչպէս զալկահար շուշան մը:
անգամ մըն ալ իրարու նայեցան, — կար-
միր էին ինչպէս վարդը:

Շառաչալից, այսահարական ու ծա-
փածայն ցնծութիւն մը դրդապոց գեղե-
ցիկ սրահը, Փառանձեմը կ'ընդունուէր
այնպէս ինչպէս որ ընդունուած էր Գնէլի
գաղափարներուն վերջաբանը:

• • • • •
Երբ խոր գիշեր բազմականները տա-
ճարէն դուրս ելան, օդին մէջ կար լու-
սեղկայի լոյս, վարդերու հոտ, սոխակի
երգ և ամառուան գիշերուան շունչ:

Ե.

Կայի՞ն դժուարութիւններ օրէնքի, բըռ-
նութեան, բնաւորութեան որ Գնէլի ու
Փառանձեմի ամուսնութիւնը դժուարացը-
նէին, խափանէին: Զգացի՞ն երկուքն ալ
անձկութեան, կատաղութեան, անշատման
և յուսահատութեան տագնապները: Եւ
տքնութեան գիշերներ տուի՞ն իրենց ար-
տայայտութեան այն դեղնահար զալկու-
թիւնը որ շնորհք մըն է միանգամայն և
հիւանդութիւն մը:

ժամանակագիրն այնքան անվրդով համառօտութեամբ կը գրէ թէ Գնէլ Փառանձեմը իրեն կնութեան առաւ, որ ոչ մէկ կասկածի տեղիք չթողուր։ Կ'երեւի թէ զօրութեան, հարստութեան, զիրքի, նոյն խիկ մտաւոր ու մարմնաւոր առաքինութիւններու ներկուտ հանգիստութիւն մը այնքան բոլուն սէր մը բռնկցուցեր է երկուքին ալ մէջ, որ ոչ ոք համարձակեր է մահը փորձել։

Այսպիսի գոյգի մըն ալ հարսանեաց հանդէսը արտաբայ կարգի շքեղ պիտի ըլլար։ Եւ իրացնէ ժամանակագիր մը կ'ըսէ թէ թագաւորական եղաւ։

Ենթադրած եմ որ հանդէսը Գնէլի Կուաշ աւանին մօտ ունեցած ղղեակին մէջ կատարուեր է։ Հրաւիրուած պիտի ըլլան բոլոր անոնք որ իրենց ղերբով կամ ձիւրով կրնային հանդիսին փայլը աւելցնել։

Հանդիսին ժամը գիշեր էր և գիշերը պայծառ։ Դղեակին բարձրագոյն յարկերուն պատուհանին դիմաց էր նկարուէին երկու մանկամարդներ։ Ասոնք Արծրու նեաց տունէն էին և Փառանձեմի ընկերութիւն պիտի ընէին։ Անհամբեր կը դիտէին թէ թափօրը երբ պիտի երեւի։ Անոնք պարագայի խօսակցութիւն մը կ'ընէին։ Իրենց խօսակցութիւնը կ'ընդհատուէր միայն Տիրանի պատգամաւորներով որոնք կու գային հարցնել թէ թափօրը կ'երեւէր։ Ապերջանիկ արքայն, որ հայրութիւն պիտի ընէր օրուան թագաւորին, դահլիճին մէջ ճոխ գահի մը վրայ բազմած էր։ Տիրան տխուր չէր, խոհերու մէջ ընկզմած, ինչպէս միշտ, Գնէլի պառտաղ երթալու մասին կը խօսէր տակին խօսարովիդուխտի հետ՝ որ ուրախութենէն կը նշուէր։

Պարտէզին մէջ հանդիսադիրները յետին աչքը և յետին ձեռքը կու տային յաղթական կամարներուն ու զոնքրու դրասանգներուն որ սօնական ուրախութիւնը կը վերընադակէին։ Գաւիթներուն մէջ շարժումը մեծ էր. ծառաներ և աղախիններ անզաղար անցուղարձի մէջ էին, տառնելով արծաթի սկուտեղներ, պտուղի կու-

ղովկներ, գինիի սափորներ ու ոսկի բաժակներ։

Հեռուն կը ստուերագծուէր Կուաշ. խուլ աղմուկ մը կ'արձկուէր քաղաքէն. բազմութիւն ժողովրդեան պատուհաններն ու փողոցներուն երկու կողմերը խռնած էր թափօրը դիտելու։

— Ահաւասիկ կու գան, դարձաւ Գառան Նազենիկի, լոյս մը նշմարելով քաղաքին մէկ կէտին վրայ։

— Երաժշտութիւնը կը լսեմ, հարցուց իր կարգին Նազենիկ, — ու երկուքն ալ, թէ և վերը կեցած, մեքենաբար ոտքի մատերուն վրայ բարձրացան։

Պնարի, տաւիղի և ուրիշ արուեստական երգերու քաղցրաձայնութիւն մը կը լսուէր։ Երգերու ձայները հեռուն կու գային և սովորականէ աւելի դաշն ու նուրբ կը լսուէին։ Թափօրը դեռ չէր տեսնուեր, և երգի ձայները երազուած աշխարհէ մը կու գային։

Պիչ քիչ երգերու ձայները աւելի բարձրացան ու պայծառացան։ Թափօրը կը մտնէր. քանի մը լապտերներ կրկնեցին տան մը անկիւնը։ Անոնց յաջորդեցին ուրիշ լապտերներ և դեռ ուրիշներ, յետոյ բազմութիւն մը ջահերու։ Դէմքերն ու ձեւերը չէին որոշուեր, լոյսերուն քով աւանդ ստուերներն կ'երեւէին։ Ամբողջ պողոտան ողողուեցաւ ջահերով, լապտերներով ու ժողովուրդով։

Իրենց դիտարանի բարձրութենէն Նազենիկ ու Գառան շատ բան չէին տեսներ խոր փողոցին մէջ որ երկու կողմէն ապարանքներով եզրուած էր, իրենց այնպէս կու գար որ հեռուն հրդեհ մը կամ հրարուխ մը կը բռնկի։ Դեղնափայլ լոյս մը կը կարմրցնէր հանդիպակաց տուներու ճակատները. այս լուսաւոր յատակին վրայ կը ստուերագրուէին անկանոն ու շարժուն ձևեր։ Յուզուած ամբոխի մը զլուխներն էին ու բազուկները որոնք իրենց հրճուանքը կը յայտնէին։ Մերթ խուլ ու տեական զղրդին մը կը հասնէր իրենց ականջին՝ իբր թէ ապարանքներէ մէկ քանին ետէ ետ կործանելու ըլլային։

— Կը ծափահարեն, կ'ըսէին միտա-
մանակ իրարու Գարան ու Նազնիկ:

Եւ քաղցը հաճութեամբ կը հետեւէին
լոյսերու շարժումներուն որ իրենց կը
յայտնէր թափորին ուղղութիւնը: Երկուքն
ալ անշոշ տիրութեամբ մը անգամ մըն
ալ կ'ապրէին իրենց երջանիկ օրը:

Զմայլումներու մէջ էին երբ դըռնդիւ-
ններ գիրենց սթափեցուցին: Վանի մը
ծիաւորներ փութադոյթ՝ ընդարձակ աս-
պարէզը կը հասնէին որ կը տարածուէր
պարտէզին առջեւ: Անդրուպարները կը
փոնչէին և վերելեակ ասպետները խրոխտ
էին իբր թէ յաղթութենէ մը դարձած
ըլլային: Ասոնց կը յաջորդէին տղաքնե-
րու երամներ՝ երեք երեք, չորս չորս
գլուխներն ու գօտիները ծաղիկներով լե-
ցուն: Իրենց սէգ քալուածքին ու հան-
դերձներուն մէջ, ազնուական ճիգ մը կ'ը-
նէին այս կորիւնները, չանջբացնելու հա-
մար բղեշխի, սպարապետի կամ տանու-
տէրի ոգին, զոր իւրաքանչիւրը կը կրէր
իր մէջ: Ստէպ ետե կը դառնային դիտե-
լու համար վահանաւորները: Սրախաղու-
թեան այս սիրամուկները թափօրին ամ-
բողջ երկայնքը իրենց ճարտարութիւնը
չէին դադրած ցուցադրելէ: Կը ծռէին, կը
ծնրադրէին, կ'ոտտնուին յանկարծ խոյս
տալու համար վերահաս հարուածէ մը:
Անդադար գիրար կը գրգռէին և իրարմէ
կը զգուշանային: Կը սիրէին մանաւանդ
թերաստուերը՝ որուն մէջ աւելի դիրքին
էր վաղակաւորի ահագին հարուածներ կը-
շռել ցցունազարդ սաղաւարտի մը վրայ,
որ կը փութար պատապարտել ոսկիկմբէ
վահանի մը ետե: Վահանաւորներու շար-
ժումներու խտտութիւնը կը մեղկացնէր ե-
րաժիշտներու խումբը որ իրենց կը հե-
տեկէր: Այստեղ ուռած և սովորականէ ա-
ւելի կարմիր, արտայայտութիւնները սե-
ւեռուն ու ներշնչուած, անոնց կազմած
համերգը զուարթ էր ու մեղկօրէն աշ-
խոյժ: Լսելով իրենց եղանակները մարդ
պիտի մտածէր տաս կամ քսան ձևեր
լուսնի լուսոյն մէջ և սարփինայից հո-
վանիներուն տակ սահագնաց:

Երազը իրականութիւնն էր:

Երգիչներուն անմիջապէս ետեը՝ իբր
իրենց ազդող ու կառափնածին մուգաներ,
կը հետևէին Գնէլի մերձաւոր օրիորդներն
ու տիկիւնները, թե թեի ու պարելով:
Ոմանք մէկ ձեռքը ջահեր կամ լապտեր-
ներ կը կրէին և անոնց լոյսերով որոշ կը
տեսնուէին ակունքները որ իրենց լանջ-
քերուն վրայ կը շողային:

Նազնիկ ու Գարան հաճութեամբ ի-
րենց աչքերը պիտի ուշադնէին այս խում-
բին վրայ: Աշխարհը մը բան, բոլոր ի-
րենց աշխարհըր ունէին հոն դիտելու ու
դատելու: Գոհ եղան միայն եպիսկոպոս
Մոփաց տիկինը այտերուն այնքան անգոյր
ծեփած էր ու աչքերը այնքան ծարիր ա-
մացած էր որ աչքերի որ մէկ շարաթուան
մէջ չէր կրնար պատրաստել Նունէ: Ժրպ-
տեցան նաև Ռշտունեաց տիկնոջ հե ի հե
շարժումներուն վրայ՝ որ այն օրը երթ-
տասարդանալ կը փորձէր: Բայց ահա
թագաւորը կու գար, օրուան թագաւորը:

Զինավառեալ երիտասարդներու գունդի
մը մէջ կը նշմարուէր Գնէլ, ուսերուն
վրայ կարմիր ծիրանի մը, գլուխը պսակ
մը վարդերու: Իր հետևորդները նախա-
րարներու զաւակներ էին՝ որոնց ինքը սո-
վրեցուցեր էր պատերազմելու արուեստը:
Կենացը հանդիսաւորագոյն ժամներուն ար-
քունի մեծ սեպուհին արտայայտութեան
ազնուութիւնը, հանդարտութիւնը, զօրու-
թիւնը սքանչելի էր:

— Ոչ միայն օրուան թագաւորը, այլ
բուն թագաւորն ըլլալու արժանի է, դի-
տեց Գարան մեղմ ձայնով մը:

— Կայսր մըն է, աւելցուց Նազնիկ
նոյն շեշտով: Ու թեթեւ կարմրութիւն մը
երգունց երկուքին ալ այտերն ու պարա-
նոցը: Զարնուած էին արդեօք Գնէլի:

Գնէլի ետեէն կու գար սակայն իր սի-
րեկանը, որ քիչ մը յառաջ հարմացեր
էր: Փառանձեմ ձիու վրայ էր. ձիուն
սանձէն բռնած էր Գողթնեաց պայազատը
որ հարսնեղբայր էր ընտրուած: Երկու
կողմը առած էին Զմրուխա ու Մանդու
իբր շքադիր տիկիւններ: Զիւն վրայ իր

կեցողութեան համարձակ էր ու բնական։ Սպիտակ քող մը զագաթէն մեկնելով կը ջրվէժէր ուսերն ի վար ու կը փրփրար։ Իր արտայայտութեան մէջ կար յուզում մը որ չայլալիւր, ամօթխածութեան ու հրճուածութեան կարմրութիւն մը խառն անվերջով շուարումի մը տոգունութեան հետ։ Ու դէմքը լուսաւորուած էր դիւթական նայուածքներով՝ ուր կար զսպուած գիտակցութիւնը երանուած, ակնածուած ու նախանձուած բլլալուն։

Թափօրին խորը կը կազմէր պայծառ բազմութիւնը նախարարներուն և անորոշ ամբողջ ժողովրդեան։

Տիկին խորովիդուխտ՝ որ այն օրը միայն սեւերը վրայէն հանած էր, և Տիրան թագաւորը պալատին դուռը ելած էին։ Երբ Գնէլ ու Փառանձեմ յաղթական կամարին տակէն անցան, երկուքն ալ վար իջան քանի մը աստիճաններէն ընդառաջ երթալու։ Տիկին խորովիդուխտի հետ ուրիշ երիտասարդ մըն ալ կ'առաջնորդէր Տիրանի խարխափումներուն։ Զահերու լոյսերուն ու զեռ քանի մը հաւատարմներու մէջ շրջանակուած այս տըխուր վեհափառութիւնը ազդեց ժողովրդեան վրայ։ Կեցցէ՛ արքայ Տիրան, ազգակնք ամբոխը որ հետզհետէ լեցուած ու ծովացած էր անեզրական պարտէզին մէջ։ Արիւնը սիրտը վազեց ապերջանիկ ծերուն։ Դալարիսէն ի վեր՝ առաջին անգամն էր որ կը զայաւառնար այս սիրտը։ Փայլ մը անցաւ դէմքին վրայ, վերջապէս փայլ մը։ Խնդրեց որ ազատ թողուն բազուկները, և գլխու ու ձեռքերու շարժումներով իր հաճութիւնը յայտնեց ժողովրդեան։ Արքունքի քանի մը կաթիլներ վազեցին իր դատարկ ակնակապիճներուն մէջ։

Այս միջոցին Փառանձեմ, ձիւն իջած, մօտեցեր էր իր սկեսուրին ու սկերայրին։ Տիրան անոր գլուխը կը փնտէր։ Փառանձեմ մօտեցող ճակատը։ Տիրան համբուրեց զայն երկու ձեռքովը զգուշով զանգուրները։ Տիրան զգաց որ աչքերուն մէջ լոյսը կը ծագէր ու զգաց զանկ իր կորսնցուցած արքայութիւնը։

Յետոյ Փառանձեմ համբուրուեցաւ տիկին խորովիդուխտի հետ։ Խորովիդուխտի սրտին մէջ Տրդատ կենդանացաւ։ Գնէլի նայեցաւ, ու արցունքները վազեցին այտերէն վար։ Արքունքներուն մէջ ամբողջ իր մայրենի սիրտը կը հալէր։ Ինք իսկ Փառանձեմի ու Գնէլի բազուկներն իրարու միացուց ու ակնկառուց ամբոխը ճեղքուեցաւ անցքը ազատ թողլու համար։

Չոյզին չորս կողմը առած էին տիկին խորովիդուխտ, Տիրան թագաւոր, շքադիր տիկիներ, իշխանուհիներ, նախարարներ, պալատականներ։ Արտիսին ցնծութիւնը կը փոթորկէր, ասպետները աւելի խիզախ կ'աշտանակէին, վահանաւորները աւելի ճարտար կը խաղային, երաժիշտներն աւելի աշխոյժ կ'երգէին, — շքեղ համագլխաւոր սպասաւորներ ու լիտէզարդ հանդերձներով անոյշներ ոսկի ու արծաթ բաժակներու մէջ հին գինիներ կը մատուակէին հրաւիրեալներուն, ամենուրեք լսելի կ'ըլլար կենդանութիւն, երկայն աւրեւ, անոյշներ, մինչ զանձապետներ, զդղեակին պատուհաններուն դիմաց կեցած, մեծ քսակներու մէջէն ոսկի դրամներ կը տեղային ժողովրդեան, զորս ժողովուրդը կը հափափէր, կեցցէ Գնէլ, կեցցէ Գնէլ թագաւոր գոչելով։ Աւելի բախտաւորներ ոսկիներու հետ խառն կը զտնէին նաև մարգարիտներ։

Հասարակաց ցնծութեան անտարբեր կ'երեւէր մէկ հոգի մը որ ծառի մը բուռնին յեցած կը դիտէր։ Նա այնքան ընկողմած էր իր խոհերուն մէջ որ շուրջը փոթորկող ծփանքներուն մէջ զինք միայն կը զգար։ Իր արտայայտութեան մէջ մէկ բան միայն կը հասկցուէր, խոր ուշադրութիւն մը նորապսակ զոյգին շարժումներուն։

Այս միջոցին մայր դրան դիմաց հասնելով Գնէլ աչքերը վեր առաւ։ Բարաւորին վերեւ թաւ ուսերու ու ծաղիկի դրասանգներն այնքան ճոխ, այնքան լոյսերով ողողուած էին։ Զահերուն մէջ կը զգացուէր թարմութիւն և ոգևորեալ փափկութիւն։

Հասարակաց սրարբեցութեան անտարբեր մարդուն զէմքը յուզուեցաւ. յայտնի անձուկի և ուրախութեան մէջ էր:

Գնէլ նշմարեց որ դրասանգները յունարէն գիրեր կը կեղծէին. այս մտածութիւնը զինք հաճեց. հրճուանքով մը փորձեց ամբողջ խօսքը կարդալ. ճակատը խորշոմեցաւ, չէր կրնար յառաջ երթալ. ինչ լեզուով գրուած էր: Իրեն ծանօթ յունարէնը չէր: Գնէլ քանի մը բոպէ մը տածկոտ կեցաւ. և ահա դէմքը պայծառացաւ և ուրախութեան բուռն հրճուանքով մը ցցուց զայն փառանձեմի. յունարէն տառերով բայց հայերէն լեզուով գրուած էր կեցցէ Գնէլ, կեցցէ Փառանձեմ:

Մայրենի լեզուն գրուած. Գնէլ զգաց որ պարսիկն ու հոռոմայեցին կը դողային: Մեքենաբար աչքերը շուրջը դարձուց այս ճարտարը գտնելու, բայց շուրջը ամբոխը՝ զինիէն ու բերկրութենէն յիմար՝ կը փութորկէր ու կը ծփար:

Անտարբեր մարդուն զէմքին վրայ, որ աչքէ չէր փախցներ Փառանձեմը, անմահութեան նշոյլներ փայլեցան:

Դղեակը լեցուեցաւ երգերով, ջահերով, ծաղիկներով, ծիծաղներով, պարերով, զիններով:

Դղեակին վրայ երկինքը կապոյտ էր և ստղերը պայծառ:

Շարայարեյի Հ. Ն. ԱՆԴՐԿԱՆ

Լաւ է՝ լուռ կենալ՝ քան պարապ խօսիլ:
Յոյսը մարդուս համար՝ ուտելու, խմելու և շնչելու չափ հարկաւոր բան մ'է. (Մանթէկանծա):

Պարկեշտութիւնը շրջանակ մ'է որ առաքինու թիւնը փայլուն կը ցուցնէ. (Դիոգենէս):

Ո՛վ որ կ'աշխատի չի ծանօթանար: Աշխատութիւնը կ'ազնուացնէ և կը զուարթացնէ. ծանծրութիւնը կը մաշեցնէ և կը սպաննէ:

Իշխանական տիտղոսները ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ մի քանի վանկեր աւելի տապանագրի մը համար. (Կղմմես. ԻԿ.):

Ո՛չ զոք քու կողմանէդ դառն կամ դատաստանի կանչէ. (Ֆենելոն):

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԱՌԺԱՄԱՅՆ

Ա Զ Դ Մ Ա Ն Գ Մ Տ Ա Ց Ե Ի Ս Ր Տ Ի

1 8 4 2

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր

1

Ամենայն ժամը հնչեալը մէն մի տառք են ժամանակի:

2

Սերմն փորրիկ է խօսք արկեալ ի միտս, բուսուցանէ ծառս մեծամեծս:

3

Որ գետնախշտի մեռանի և որ յերկապատ գահոյս՝ նոյնօրինակ թողուն զիցուրտ:

3

Ի յիշատակի մեռելոց թուի բանալ աւանայն գերեզմանաց, նա և ամենայն սիրտ փոխի ի գերեզման և գտանէ անդ զսրբելիս իւր:

3

Էն որոց ամենայն կեանք օրհասք են, մահ հանգուցանէ զնոսա:

5

Ընդ դարեանդիւ ստուերախիտ բլրոյ երկու լուսադրերը, աչք ընդ յօնօր:

6 Յերազի

է և արշալուսոյն լոյս իւր:

6

Էն հիւանդութիւնք սեփականք տիեզ. այլ մահ ամենայն չափու հասակի պատկանի:

6

Ճրագ՝ ի բարձրաւանդակի ոչ մերժէ զխաւար ստորին. բազում և այսպէս խորհուրդք վսեմք:

6

Յոյս բազում այն է զի պղպջակ է սնտորի. բազմաց տեսեալ զի սահի զմկաւ նամք՝ հաստատուն համարին, և նա իսկոյն պայթի: